

Adorjáni Zoltán

A kolozsvári teológiai tanárok katedrán kívüli szolgálata a belmisszióban*

1. A belmisszió beindulása az Erdélyi Református Egyházkerületben

Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa az 1922. november 17-én tartott ülésén vetette fel a belmisszió halaszthatatlan kérdésének megtárgyalását, és javaslatot terjeszt elő egy Belmissziói Bizottság megalakítására.¹ Imre Lajos (1888–1974), a gyakorlati teológia tanára szabálytervezetet készített a belmisszió ügyének rendezésére, amelynek 4. pontja szerint a Belmissziói Bizottság elnöke a püspök vagy a főjegyző, s a tagok sorában helyet kap minden teológiai tanár.² A tervezet szerint ez a bizottság fogná össze, támogatná és ellenőrizné az egyházmegyei belmissziói bizottságok tevékenységét, a lelkipályozást, az ifjúsági munkát, a gyermekek iskolán kívüli nevelését, az árvák, szegények és betegek gondozását és a népnevelést. Az igazgatótanács két utazó lelkipásztor beállítását kérte a munka irányítása érdekében, és emellett azt is, hogy a lelkeszi jelentésekben külön fejezet ismertesse a gyülekezetekben folyó belmissziói tevékenységet.

* A trianoni békeszerződést követően újjászerveződés indult be az Erdélyi Unitárius Egyházban, amelyet Rezi Elek egyik 1999-ben készült tanulmánya is bemutat. Ehhez kapcsolódik az itt közölt tanulmány, amely annak az előadásnak szerkesztett változata, amely a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kara által szervezett, „Szolgálni szóval, betűvel, tettel – tudományos értekezlet a *Református Család* alapításának 90. évfordulója alkalmából” című konferencián hangzott el 2019. május 25-én. Tisztelettel és elismeréssel ajánlom Rezi Elek tanártársamnak 65. születésnapja alkalmából.

¹ A belmisszió egyik előzménye a missziói körlelkészség volt. Ld. Csiha Kálmán: Imre Lajos missziói előadói tevékenysége. In: *Református Szemle* LXXXI. (1988/5–6), (529–533) 529. „1888-ban egyházkerületünk a missziói körlelkészségek, a Kárpáton-túli misszió, valamint a belmisszió fejlesztésére egy igazgatótanácsost állít munkába, missziói előadó néven, évi 100 ft. tiszteletdíjjal. Ez a misszióügyi előadói állás azonban 1892. január 1-től megszűnik, s ügykörét a titkár és segédtitkár veszi át, és az ügy ezzel az adminisztráció békés vizeibe merül.”

² Ld. Imre Lajos: Szabályzattervezet a belmisszió ügyének rendezésére. In: *Református Szemle* XVI. (1923/40), 371–373. (A lapszám nov. 15-én jelent meg.)

A javaslat ellen az a kifogás hangzott el Nagy Lajos székelykeresztúri lelkipásztor részéről,³ hogy a belmisszió irányítását „egy teremtmény lélek” irányítására kellene bízni; a misszió érdekében két személyt volna szükséges külföldi kiképzésre küldeni. Meglátása szerint a belmissziót szakonként, különböző szakbizottságoknak és személyeknek kellene vezetniük, mert az egyházkerületi bizottság tagjai közül senki sem érthet mindenhez, még a teológiai tanárok sem, mert az ilyen jellegű munka végzése speciális karitatív képességet igényel.⁴ Emellett a bel- és külmissziót egy külön intézménynek kellene irányítania. (Ehhez azonban szükség lett volna az államhatalom engedélyére is, amelyre nem igen lehetett számítani abban az időben).

Imre Lajos azzal érvelt, hogy a teológiának is hivatása a belmisszió vezetése, s ha a bizottságba nem is választanak be teológiai tanárt, akkor is a teológia szellemének kell vezetnie ezt a munkát, mert annak minden szaktárgya, ha nem is közvetlenül, de közvetve a misszióra néz. Ugyanis a Református Teológiai Fakultás lelkészképző szolgálata nem más, mint Krisztus missziós parancsának teljesítésére felkészítő oktatás és nevelés.

Imre Lajos amellett állt ki, hogy a belmisszió az akkori egyház legsürgősebb kérdése, az semmiképpen sem lehet egyházon kívüli, s a létrehozandó bizottságnak pásztori és adminisztratív segítséget kell nyújtania a már beindult és tovább szélesedő missziói munkához. Ugyancsak ő tisztázza, hogy mi is a belmisszió: magának az egyháznak, a gyülekezeteknek feladata és mindenféle munkája, amely felöleli az egyházépítést, az egyháztársadalmi és vallásos nevelői tevékenységet. Ezeket nem valami intézménynek kell végeznie, hanem magának az egyháznak, a gyülekezeti tagoknak. Ha ez a munka nem

³ Nagy Lajos (1884–1949) a Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban érettségizett (1904), a kolozsvári teológiai fakultáson szerzett lelkészi képesítést (1908). Jénában és Göttingában folytatott külföldi tanulmányokat. Székelykeresztúri, zsidói és besztercei segédlelkészi szolgálata után 1911-től négy évtizeden át volt Székelykeresztúr lelkésze, 1929-től két évtizedig esperesi tisztséget is viselt az udvarhelyi egyházmegyében, tagja volt az egyházkerület igazgatótanácsának és a zsinatnak. Munkatársa volt a *Református Szemle*, *Az Út*, *Lelkipásztor*, *Egyházi Figyelő* folyóiratoknak, 1925 és 1932 között szerkesztette a *Harangszó* című református vallásos néplapot. Önálló munkája: *Az udvarhelyi református egyházmegye múltja és jelene* (Székelyudvarhely 1942). Ld. Seres Zsófia: Nagy Lajos. In: Dávid Gyula (főszerk.) et al.: *Romániai magyar irodalmi lexikon*. 4. kötet. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 2002, 54. Borbáth Dániel: Nagy Lajos székelykeresztúri lelkipásztor emlékezete. In: *Református Szemle* LXXVI (1983/4), 345–346.

⁴ Imre Lajos: A belmisszió problémája. In: *Az Út* V. (1923/1–3), (59–68) 60–61. Ld. még Imre Lajos: A belmisszió ügyének rendezése. In: *Református Szemle* XVI. (1923/10), 122–124.

a gyülekezeti tagok szintjén történik, akkor az már nem belmisszió. Az intézményesítés és a misszió ügyének egy-két személyre történő ráruházása ellen pedig így nyilatkozott: „a bürokratikus elfogultság megöli a munkát;” ehhez a munkához elsősorban nem adminisztráció, hanem „inspiráció” kell, mert az adminisztráció, a határozatok és rendeletek nem viszik előbbre a belmisszió ügyét. Ugyanis hiába is születik meg határozat – például árvaházak létesítésére –, ha ehhez nincsen meg helyenként a feltétlenül szükséges lelkiület és kezdeményezés.⁵ Imre Lajos tehát a missziói lelkiület felébresztését tartotta elsődleges és legfontosabb feladatnak, nem pedig a misszió külső, intézményes kereteinek előzetes megteremtését. Azt vallotta, hogy gyülekezeti misszió munkájához nem szükséges valami egészen speciális tehetség, hanem inkább hűség, buzgóság és áldozatkészség, mert a belmisszió nem szabályzattoktól, hanem a lelkiülettől függ.⁶ A belmissziót nem feltétlenül külföldről kell importálni és semmiképpen sem szabad leutánozni. A hűséget, buzgóságot és áldozatkészséget Isten nem külföldön, hanem a lelkekben, a gyülekezetekben munkálja az Ige által.

Imre Lajos mutatott rá arra is, hogy a gyülekezetépítés „belmisszió” elnevezése nem a legszerencsésebb. Ugyanis magyar területen az ilyen jelegű, 20. század elei tevékenységhez a német belmisszió („innere Mission”) nyújtott mintát, amely bár egyházi jellegű volt, mégis inkább intézményessé lett, amely társadalmi szervezeteket hozott létre és társadalmi munkát vállalt fel.⁷ Szerinte helyesebb volna az angol–amerikai belmissziót („Home-mission”) szem előtt tartani, mivel ez nem az intézményekben csúcsosodik ki, hanem a mindennapi élet, a ház, a család, a nevelés evangéliumivá, igazán keresztényivé tételében. Más szóval: a misszió személyes, testvéri szinten indul meg, és ugyanilyen testvéri, személyes szinten valósul meg, ahogyan ezt maga Jézus is végezte.⁸

⁵ Imre Lajos: *A belmisszió problémája*, 65. és 67.

⁶ Később Nagy Lajos is egyetértett azzal, hogy a belmisszióhoz elsősorban lelkiület szükséges, az elsők között és eredményesen végezte a belmissziói munkát. Ld. írását, amelyet a székesfehérvári egyházmegye lelkészértekezletén olvasott fel: Nagy Lajos: *A belmissziói munka személyi feltételei*. In: *Református Szemle* XIX. (1926/29), (472–476) 476.

⁷ Imre Lajos: *A belmisszió problémája*, 62. Ennek megalapítója Johann Heinrich Wichern (1808–1881) „a belmisszió atyja”, aki szülővárosa, Hamburg utcagyermekének gondozására és tanítására szentelte életét, és megalapította a Hamburg melletti Hornban a Rauhes Haus belmissziós telepet és intézetet, ahol a belmisszió számára képeztek munkásokat.

⁸ Uo. 62–63.

Az 1920-as években mindenkit, az intézményes belmissziót, a gyülekezeti missziót valló és sürgető lelkipásztorokat és természetesen Imre Lajost is nyomasztotta a társadalom és az egyház elszegényedése, a magyarság megmaradása és az megmaradást szolgáló intézmények, a netalán elveszíthető iskolák ügye. Fő kérdésnek ezt látta: egyet tudnak-e érteni abban, hogy a belmissziói munka halaszthatatlanul szükséges, és hogy akár tévetegen és csekély tudással is, de erős akarattal kell hozzáfogni a munkához? Hogy pedig a belmissziói munka miképpen történjék, erre nézve a következőket szögezte le:

1. a belmisszió az egyház legsürgősebb munkaterülete;
2. az egyházi előjáráságnak támogatnia kell minden belmissziós kezdeményezést;
3. a lelkipásztorok fő feladata az, hogy buzdítsanak erre a munkára, gondoskodjanak a belmissziói munkások képzése felől, és úgy irányítsák a munkát, hogy az szervesen beleépüljön az egyház testébe;
4. a belmissziói bizottságok nyújtsanak egyrészt pásztori segítséget; adminisztratív feladatuk pedig az, hogy tartsák nyilván, és egységesen vezessék a beindult tevékenységeket.⁹

Ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy feltétlenül tisztázni kell: mennyiben kell kiterjeszteni a belmissziói munkát a magyarság egyetemes nevelésének kérdéseire? Milyen kulturális programokat kell felvállalnia a misszónak, és milyen érintkezési pontjai vannak az igehirdetésnek és a kultúrának? Mert ezeknek tisztázása nélkül a munka vagy túlságosan széles körű és nagy lesz, vagy pedig túlságosan szűk.¹⁰

Az I. világháború előtt sok egyházi iskola működött Erdélyben, és 1921 után Nagy Károly püspök (1868–1926) vállalta fel a küzdelmet a felekezeti iskolákért. A tanítói állások érdekében egyrészt a lévitaképzést látta megoldásnak. A lévitákkal a lelkipásztor nélküli kis gyülekezetek gondját kívánta rendezni. Másrészt a teológiai képzést kívánta megreformálni olyan módon, hogy az egy alacsonyabb szintű, bibliai nyelveket mellőző alapképzést és egy magasabb szintű teológiai képzést nyújtana. Mindkét terv, de leginkább a második nagy visszatetszést váltott ki.

Nagy Károly a jogi, szervezeti, iskolai és intézményes megszilárdulásban látta az egyház jövőjét, s ezért kevés bizalma volt a lelki megerősödést célul

⁹ Imre Lajos: *A belmisszió problémája*, 65–66.

¹⁰ Uo. 66–67.

kitűző missziói munkában. A belmissziót azonban mégsem akadályozta meg, főként Pilder Máriának¹¹ köszönhetően, akire nagyon hallgatott.¹²

Imre Lajos számára fájdalmas volt, hogy Nagy Károly a maga iskolapolitikájának akadályozását látta a missziói munka beindulásában. Később ugyanilyen fájó pontja volt, hogy megtört az összhang közte és a püspökké lett Makkai Sándor között, mert ő attól félt, hogy hajdani tanártársai a régi barátság jogán fognak beleszólni az egyházkerületi kormányzásba.¹³ Viszont egyetértett Imre Lajossal az egyházi iskolák feladatát illetően: új életminőség kialakítása az ifjúságban a szeretet szellemével¹⁴ és az Isten iránti engedelmesség példaadásával.

Az egyházkerületi közgyűlés az 1923. november 23–25-én tartott közgyűlésén foglalkozott a belmisszió kérdésével, elfogadta az Imre Lajos által már

¹¹ „Pilder Mária (Diósgyőr, 1888 – Budapest, 1966) Diósgyőrben és Budapesten végezte tanulmányait. 1909-ben tanárnői oklevelet szerzett magyar és német nyelv, valamint történelem oktatására, s ezzel párhuzamosan megszerezte a tornatanári oklevelet is. 1911-től 1919-ig fővárosi polgári iskolai tanító, 1913-tól pedig vallásoktatást is végzett. 1920-tól a kolozsvári leánygimnáziumban tanított, 1923-tól pedig a nagyenyedi református tanítóképzőben, ahol 1924-től igazgató és az internátus vezetője volt. Ugyanakkor az Erdélyi Református Egyházkerület női belmissziói munkáinak felügyelője, utazótitkára. 1928-tól a diakonisszaintézetben folytatta tevékenységét. 1944-től az Országos Református Nőszövetség titkára Budapesten, 1950-től konventi missziói munkás, 1952-től a Ráday Könyvtár munkatársa, 1953 és 1957 között pedig az ökumenika tanszék helyettes tanára a budapesti teológiai akadémián. 1956-ban az Egyházak Ökumenikus Tanácsa a kebelében működő Hit és Egyházszervezet albizottság tagjai közé választotta. Több egyházi mű fordítója és összeállítója: *Szász Ágnes naplója*. Budapest 1918; *Zengő aranyhárfa*. Bp. 1919; Makkai Sándorral és Imre Lajossal: *Vasárnapi iskolai tanítások*. I–VI. kötet. Torda 1924–1927; Kutter Hermann: *Pál apostol*. Kolozsvár 1926; Amy Carmichael: *Mimóza. Egy indiai leány története*. Kolozsvár 1927; *Református Keresztény Hitvallás*. Kolozsvár 1939; *A Református Nőszövetség munkarendje és ügyrendje*. Budapest 1947; »Az Úr szolgálóleánya« (válogatott művei). Budapest 1988.” Ld. Borbáth Katalin: Krisztus szeretetével szolgáló nő: Pilder Mária. In: *Református Család*. Új folyam 2003/2, 4–5.

¹² Imre Lajos: *Önéletírás*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 2. A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. Sajtó alá rendezte Adorjáni Zoltán, Buzogány Dezső. Kolozsvár 1999, 208–212. és 215–216.

¹³ A püspökké lett Makkai Sándor a Vécsi Szövetség utolsó, sepsiszentgyörgyi konferenciáján mondta volt tanártársainak: „A ti feladatotok az lesz, hogy ha én intek, engem támogassatok.” A szövetség tagjai elutasították ezt a kérésnél többnek hangzó igényt. Uo. 215.

¹⁴ Ez összecseng azzal a feltétellel, amelyet Makkai Sándor elegendhetlennek tartott a lelkesképzés vonatkozásában is: „a teljesen akcióképessé tett és munkára begyakorolt szeretet”. Vö. Makkai Sándor: Három év. Igazgatói évzáró beszéd a református teológiai fakultáson, jún. 22-én. In: *Az Út* VI. (1924/6), (131–136) 135.

előbb előkészített, majd módosított belmissziói szabályzatot, és megválasztotta a Belmissziói Bizottságot, amelynek előadója Imre Lajos lett.¹⁵

A bizottság már egy év múlva biztató eredményeket tudott felmutatni: felszaporodott a belmissziói munkát felkarolók száma, és nagy lendülettel indult meg a vasárnapi iskolai oktatás. Késlekedett azonban az egyházmegyei missziói előadók megválasztása, és az is nyilvánvalóvá lett, hogy tisztázni kell a munkamódszereket, és elkerülhetetlen a belmissziói kurzusok beindítása, valamint a munkához szükséges kézikönyvek kiadása.¹⁶

Az eredményektől fellelkesült igazgatótanács azonnal kimondta a kül- és belmissziói ügyosztály megalakítását, és annak előadójaul Imre Lajost választotta meg. Ő azonnal tiltakozott, mert ez a jól beindult és önálló belmissziói szolgálat központosítását és megmerevítését jelentette. Feltétlenül el akarta kerülni az 1892-ben már elkövetett hibát, amikor is a belmisszió ügye többek között az adminisztráció és bürokrácia talaján bukott meg.

Tíz év múlva, 1933-ban szintén Imre Lajos javaslatára hozták létre az Egyházkerületi Missziói Tanácsot, hogy összehangolja az egyre szélesebb körökben kibontakozó munkát, a vasárnapi iskola, az Ifjúsági Keresztyén Egyesület (IKE), a Nőszövetség, Férfiszövetség, Leányszövetség, a Diakóniai Intézet és az Árvaház tevékenységét. A belmissziói munkában nagy részt vállalt az 1921-ben létrejött IKE, amely célkitűzéseit az 1923-tól megjelent *Ifjú Erdély*¹⁷ folyóirat hasábjain népszerűsítette. A lap főszerkesztője 1940-ig Imre Lajos, volt majd 1944-ig Nagy András (1899–1974), aki az IKE felügyelője is volt. Az *Ifjú Erdély* felelős (ifjúsági) szerkesztői között ott volt Borbáth Dániel 1927-től, Nagy József 1928-tól és Juhász István 1938-tól.¹⁸

¹⁵ A közgyűlés november 24-én fogadta el a szabályzatot, és rendelte el a tagok megválasztását. Előadó: Imre Lajos. Lelkeszi tagok: Kádár Géza, Vásárhelyi János, K. Nagy Lajos, Tőkés József, Hegyi András, Farkas Jenő. Világi tagok: dr. Gazda Kálmán, dr. Nagy Endre, dr. Jancsó Ödön, dr. Kristóf György, Ferenczi Gábor, Nagy Jenő és Juhász Albert. Ld. Tudósító: Egyházkerületi közgyűlésünk [1923. nov. 23–25.]. In: *Református Szemle* XVI. (1923/42), (385–391) 390.

¹⁶ Imre Lajos a presbiterok nevelése érdekében kiskátét készített a presbiterok számára. Ld. Imre Lajos: A református presbiter kiskátéja. In: *Az Út* V. (1923/1–3), 30–35. 1934-ig még 7 kiadásban jelent meg.

¹⁷ 1936–37-ben *Ifjú* címmel jelenhetett meg, amikor is tilossá lett kinyomtatni az „Erdély” szót. (Ld. Imre Lajos: *Önéletírás*. 280.) Utolsó száma 1944 szeptemberében jelent ugyanis a lapot betiltották. 1946-ban újraindult, de csupán néhány szám jelent Gálfy Zoltán szerkesztésében.

¹⁸ Borbáth Dániel (1905–1986) 1935 és 1945, majd 1949 és 1970 között, Nagy József (1907–2003) 1949 és 1970 között, Juhász István (1915–1984) pedig 1949 és 1984 között oktatott a kolozsvári protestáns teológián.

Az iskolások közötti missziót a vasárnapi iskola mozgalma vállalta fel. Ennek is a kolozsvári teológus ifjúság volt a kezdeményezője és megszervezője. A vasárnapi iskolák munkája nemcsak az egyházi tanintézetek keretén belül folyt, hanem kiterjedt az állami iskolákra is. Ez a munkakör 1924-ben került Gönczy Lajos (1889–1986), a gyakorlati teológia tanárának közvetlen irányítása alá, s az alig két-három éves múlta visszatekintő munkaág máris szép eredményeket tudott felmutatni. Mintegy negyven egyházközségben indult be a vasárnapi iskola. A megalakított körülbelül száz csoportban már több mint 3500 gyermekkel foglalkozhattak az oktatók, ez pedig szükségképpen megkövetelte a vallásoktatás megreformálását, az iskolai és a gyülekezetekben folyó vallásoktatói tevékenység összehangolását, valamint a vallásoktatáshoz feltétlenül szükséges tankönyvek elkészítését.

Az iskolai vallástanítás és a konfirmáció megreformálása 1925–1930 között történt meg. Ezt is Imre Lajos készítette elő egy sor, főleg *Az Út*-ban megjelenő írásával.¹⁹ Reformtervének újdonsága abban is állt, hogy összekapcsolta benne az iskolai vallástanítást, a vasárnapi iskolát és a konfirmációi előkészítést. A vallásos nevelés egységesítése érdekében mindhárom formát a konfirmációra irányította, és a Nagy Péter-féle káté helyett az újonnan kiadott Heidelbergi Káté használatát sürgette.

A Heidelbergi Káté értékeinek újrafelfedezése határozta meg azt a 1926-os vallástanítási reformot, amely a következőkre épült:

1. a vallástanítás az igehirdetés egyik módja;
2. ez az igehirdetés a Biblia, a hitvallás és az egyház története által vezet el hitbéli engedelmességre mind egyéni, mind közösségi vonatkozásban;
3. az anyag elsajátítása nem öncél, hanem Isten üzenetére és magára Istenre vonja fel a figyelmet;
4. az anyagot a gyerekek korához mérten, koncentrikus körökben kell elmélyíteni.²⁰

¹⁹ *Hogyan tanítsunk vallást?* Kolozsvár 1922. A vasárnapi iskola célja, anyaga és módszere. In: *Az Út* V. (1923/6–7), 153–156. A konfirmációi előkészítés kimélyítése. In: *Az Út* V. (1923/6–7), 157–166. Még egyszer a konfirmáció reformjáról. In: *Református Szemle* XVII. (1924/21), 192–194. Vallástanításunk és vallástani könyveink. In: *Az Út* VI. (1924/3), 69–71. Vallástanításunk megújulásáért. In: *Az Út* VI. (1924/6), 177–183. Konfirmációnk reformja. In: *Az Út* VII. (1925/3), 86–92. és VII. (1925/4–5), 108–110. Vallástanítási tantervünk reformjához. In: *Az Út* VII. (1925/10), 251–255. és VIII. (1926/2), 76–84.

²⁰ A vallástanítás nehézségei kérdéséhez. In: *Az Út* XX. (1938/5), 144–152.

A reform előírásait követő tankönyvek 1928-ra, illetve 1929-re készültek el Makkai Sándor és Imre Lajos szerkesztői munkája és Maksai Albert, Nagy Géza, Gönczy Lajos, Imre Lajos, valamint Székely János szerzőségével.²¹

Imre Lajos nem tévesztette szem elől azt a célt sem, hogy a gyermekeknek (majd) bele kell kapcsolódnium az egyházi életbe. Ezért tartotta feltétlenül szükségesnek a gyermek-istentiszteleteket. Így a gyülekezeti vallásos nevelés két ágát, a vallástanítást és a vasárnapi iskolát egy harmadikkal kívánta kiegészíteni, a gyermek-istentisztelettel.

A rövid idői keret miatt nincs lehetőség részletesebben kitérni a kolozsvári tanári kar többi tagjának teljesebb belmissziói tevékenységére,²² illetve a Vécsi Szövetségre.²³ Ezért a konferencia alcímére való tekintettel a *Református Család* laptulajdonosának, az Erdélyi Református Egyházkerület Nőszövetségének megalakulását fogom röviden feleleveníteni.

Annyit azonban összefoglalóan csak el kell mondanunk, hogy az hitvallásos, missziói és építői lelkületre, illetve szolgálatra történő átváltást szolgálták az Imre Lajos, Makkai Sándor és Tavasz Sándor szerkesztette *Az Út* folyóirat szervezte lelkészkurzusok, konferenciák. A lelkészi kurzusok 1921 nyarán indultak be, és később egyre szélesebb körben folytatódtak. Az elsőn

²¹ Imre Lajos – Maksay Albert: *Valláskönyv az elemi iskolák I. és II. osztályos református növendékei számára*. Erdélyi Református Egyházkerület, Cluj-Kolozsvár 1928. Imre Lajos – Maksay Albert – Nagy Géza: *Valláskönyv az elemi népiskolák III. és IV. osztályos református növendékei számára*. Erdélyi Református Egyházkerület, Cluj-Kolozsvár 1929. Székely János: *Valláskönyv. A keresztyén egyház története. Az elemi népiskolák VI. és a középiskolák II. osztályos református növendékei számára*. Erdélyi Református Egyházkerület, Cluj-Kolozsvár 1929.

²² Tavasz Sándor az IKE Szenior Osztályának volt elnöke, Nagy András pedig a kolozsvári Theológiai Fakultás IKE-munka felügyelő tanára. Ld. Buzogány Dezső: *Az Erdélyi IKE története 1930-ig*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 7. A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. Kolozsvár 2000, 104. és 111.

²³ A Vécsi Szövetség 1921. aug. 9–14-én alakult meg. Makkai Sándor és Tavasz Sándor baráti szövetséget kívánt létrehozni az egyház lelki megújítása érdekében. Ennek lelkes támogatójává lett Csiky István marosvécsi lelkész. Az első alakuló konferencián Gönczy Lajos, Hegyi András, Kósa Mihály, Kovács Benedek, Mátyás Ernő, Soós Béla és Zoltáni Pál vettek részt. Kimondták, hogy maga az egyház is felelős a társadalmi-politikai hanyatlásért, mivel nem Krisztus egyháza akar lenni, hanem csak nemzetmegtartó erő. Az egyház elsődleges feladata az ige hirdetés. Minden más csak Krisztus ügyének szolgálatában lesz igazi és megbecsülendő érték. Történetét dr. Nagy Géza, az egyháztörténet tanára írta meg: Nagy Géza: Tizenöt év a Lelki Egyház szolgálatában. In: uő: *Akik kőszilára építettek*. Egyháztörténeti dolgozatok. Cluj-Kolozsvár 1937, 221–241.

Imre Lajos tartott előadást *Új lelkipásztori program*²⁴ címmel. Amikor az egyházkerületben kialakult a missziói munka szervezete, a kurzusok „református nagyhetek” név alatt folytatódtak konferenciák formájában. Ezekben a Nőszövetség, Férfiszövetség, IKE, vasárnapi iskola, Leányszövetség, a missziói szervezetek adták a témaköröket, amelyeket aztán a lelki nevelés szempontjából igen jelentős szolgálatot tett sepsiszentgyörgyi, tordai, nagyenyedi stb. nagyhetek alkalmával vitattak meg. E konferenciáknak az a különös, talán legjelentősebb eredménye, hogy túlnőtték a lelkipásztori kör kereteit. Ez annak volt jele, hogy a gyülekezetek tagjai magukévá kezdték tenni a belmisszió gondolatát, lelkületét és munkáját. A Református nagyhetek szervezésébe Makkai Sándor is bekapcsolódott.

2. Az Erdélyi Református Egyházkerület Nőszövetségének hivatalos megalakulása

Az Erdélyi Református Egyházkerület Nőszövetsége 1928. november 25-én alakult meg hivatalosan a kolozsvári „Ref. Theologia”, dísztermében. Az alakuló közgyűlés tudósítója úgy jellemezte az eseményt, mint amely „örömünnepe volt Erdély ref. asszonyainak”.²⁵ A Nőszövetség létrejöttét, amelyet Makkai Sándor püspök is szorgalmazott, hosszas előkészület előzte meg. Ezt az alakuló közgyűlésről szóló tudósítás is kiemeli:

„Befejeződött az alakulás, szervezkedés nagy munkája, kiépült a hatalmas keret: a gyülekezetről gyülekezetre megalakuló egyházközségi nőszövetségekből kiformalódtak az egyházmegyei tagozatok, s most mindezeket egybefoglalta és betetőzte a kerületi tagozat megalakulása. Az alakuló közgyűlés elfogadta a Nőszövetség egész kerületre kötelező érvényű ügyrendjét, s megválasztotta egyhangú lelkesedéssel, közös akarral a maga tisztikarát s választmányát [...]”²⁶

Első elnöke Makkai Sándorné Borsai Margit lett, utazó titkára pedig Pilder Mária, akiről a *Református Család* 2003-as, március–áprilisi 2. száma emléke-

²⁴ Az előadás nem jelent meg a sajtóban, és Imre Lajos kéziratosa hagyatékában sincs meg, mivel 1961-ben kiselejtezte, ugyanis utóbb elavult teológiai felfogást látott benne.

²⁵ Ld. Tudósító: Az egyházkerületi Nőszövetség alakuló közgyűlése. In: *Református Szemle* XXI. (1928/48), (768–771) 768.

²⁶ Uo., ld. még: Az erdélyi ref. egyházkerületi Nőszövetség alakuló közgyűlése. In: *Református Család* I. (1929/1), 6–7.

zett meg.²⁷ A tisztikar és választmány tagjainak felsorolása után a tudósítás így folytatódik:

„A hosszú hónapok imádságos küzdelme, tusakodása s megfeszített munkája ezzel befejezést nyert: a keret kész. S ha erre a keretre tekintünk, lehetetlen, hogy szívünkben ki ne csorduljon a hála Isten iránt, aki egyházunknak a Nőszövetség drága ajándékát adta. Mert a Nőszövetség Isten szívében született szent gondolat [...]. Születésében, növekedésében s kialakulásában *Istentől* való a Nőszövetség ajándéka. Soha jobbkor meg nem indulhatott volna, soha olyan szükség nem volt rá, mint éppen most, mert éppen *erre* volt szükségünk – meg *kellett* születnie, létre *kellett* jönnie –, ezt mindegyikünk tudta, látta s érezte, s ezért volt olyan hálaadó öröm mindnyájunk szívében, akik ünnepünkön részt vehettünk.

De Isten drága ajándéka óriási elkötelezettséget is jelent számunkra: a *kész keretet meg kell tölteni Lélekkel*, Isten életerejével, hogy betölthesse a maga istentől kapott feladatát s megbízatását.”²⁸

Az Erdélyi Református Egyházkerület Nőszövetségének alakuló ülése az 1928. november 24–26. között tartott egyházkerületi közgyűlés alatt zajlott. Tehát Makkai Sándor püspök az alakuló gyűlés előtti napon olvasta fel évi jelentését, és a *Belmisszió* alcím alatt számolt be a nők egyházi tevékenységéről. Eszerint a női belmissziós munkát az utazótitkár, Pilder Mária irányítja, aki 65 gyülekezetet látogatott meg, ő tartja a kapcsolatot a 33 leánybibliakörrel; az előző közgyűlés óta 8 kisebb és 1 nagyobb leánykonferenciát tartottak (ez utóbbin 25 bibliakör és 20 gyülekezet képviselőjében 200 lány volt jelen, akik közül 50-en önállóan vesznek részt a bibliakörök vezetésében és a szeretetmunkában. Rendszeres munka folyik lelkipásztor-feleségek között az orbai, marosi, udvarhelyi, görgényi és kézdi egyházmegyében a gyülekezeti munkában való aktív részvétel céljából, s az utóbbi négy év folyamán 48 alkalommal 201 papné vett részt az úgynevezett „papné-konferenciákon”.²⁹

Makkai Sándor a belmissziói mozgalom legjelentősebb és legtöbb áldással biztató tevékenységének nevezte a még hivatalosan meg nem alakult nőszövetség addig végzett munkáját. Ez Kolozsváron indult be először, majd szét-

²⁷ Ld. Borbáth Katalin: *Krisztus szeretetével szolgáló nő: Pilder Mária*, 4–5.

²⁸ Tudósító: *Az egyházkerületi Nőszövetség alakuló közgyűlése*, 769.

²⁹ Makkai Sándor: Püspöki jelentés (1928. nov. 24–26. Folytatás). In: *Református Szemle XXI.* (1928/50), (789–795) 793.

terjedt, s így alakultak meg az egyházmegyei tagozatok, amelyeket az egyházkerületi tagozat fog nemsokára összefogni.³⁰

A munka eredményessége annak is tulajdonítható, hogy a nők egyházi tevékenységének ekkor már hagyománya és tapasztalata volt. Tudniillik egyleti szinten már korábban is működtek női munkacsoportok több erdélyi és királyhágómelléki gyülekezetben: Tasnádon már 1837-óta, Betfalván 1885-től, Fogarason és Nagyenyeden 1904-től, Désen pedig 1906-tól. A Leányszövetség pedig már 1923-ban megalakult.³¹ Ez a kolozsvári főiskolás leányokat fogta össze bibliaórai közösségbe, hogy ők is bekapcsolódjanak a missziói munkába.

A Leányszövetség főleg Pilder Mária gimnáziumi tanárnő vezetése alatt kapott új lendületet, aki mellett a leányok nemcsak buzgóságot tanulhattak, hanem munkafegyelmet is. Buzgósága, szigorúsága, irányítói karizmája jótékony hatással volt a diakonisszaképzésre és a kolozsvári Református kórházban folyó munkára is.³² Jó tudnunk, hogy a külmissziói munka iránti érdeklődés s ennek támogatása éppen a Leányszövetség és az IKE keretén belül valósult meg.

Egy esztendő múlva az 1929. november 23–25-én tartott egyházkerületi közgyűlésen Makkai Sándor így értékelte a nőszövetség munkáját:

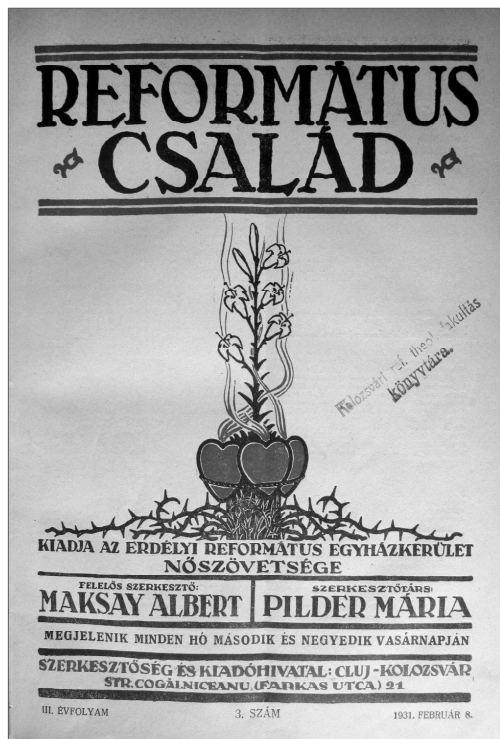
„[...] asszonyaink és leányaink általános és lelkes szorgalma a hit és szeretet munkáiban való tömörülése életet vitt az Anyaszentegyház testébe. A nőszövetség mozgatója, serkentője lett az egyházi életnek. Ez a legfőbb és legnagyobb, ami Isten általa ajándékozhatott egyházunknak, ennek jelentőségét nagy hálával kell elismernünk.”³³

³⁰ Makkai Sándor: *Püspöki jelentés (1928. nov. 24–26. Folytatás)*, 793.

³¹ A Leánydiák-szövetség a Kolozsváron, 1921. február 28-án megalakult IKE (Ifjúsági Keresztény Egyesület), majd az ebből kinövő FIKE-n (Főiskolás IKE, megalakult 1926-ban) belül működő tagozat.

³² 1930 áprilisában az alábbi gyülekezetekben működtek leánybibliakörök: Alsórákos, Arad, Balázsfalva, Biharkeresztes, Brassó, Bogdánd, Bukarest, Csekefalva, Dés, Etéd, Élesd, Egerbegy, Érendréd, Fogaras, Hodgya, Kolozsvár, Magyarláros, Marosvásárhely, Máramarossziget, Marosújvár, Nagyvárad, Sáromberke; Segesvár, Szalárd, Szatmár, Sepsiszentgyörgy, Szászrégen, Szék, Székelyudvarhely, Székelykocsárd, Székelykeresztúr, Szamosújvár, Temesvár, Torda, Tövis, Vízakna. Vegyes bibliakörök működtek Aninósza, Déva, Székelyföldvár és Zabola településeken. Ld. Felhívás a leánybibliakörökhöz. In: *Ifjú Erdély* VIII. (1930/8), 187.

³³ Egyházkerületi közgyűlésünk [1929. nov. 23–25.]. In: *Református Szemle* XXII. (1929/33–32), (536–540) 538.

gének hangja volt, nem is valami női nagyravágyásé, hanem a felelősségé és a buzgó feladatvállalásé.³⁴

3. A Református Család

3.1. A lap elindítása

A *Református Család* első száma 90 évvel ezelőtt, 1929. január 6-án jelent meg. Első oldalán, a szerkesztőségi *Beköszöntő* után Makkai Sándorné elnök *Lapunk célja* című írását olvashatjuk. Ez megállapítja, hogy az új kiadvány a református nőszövetség „legszorosabban vett céljait szolgálja”, és ennek érdekében „biztosítja az egységes irányítás lehetőségét”. Megjelenése hiánypótló, mert az egyház többféle lapja mellett „nem volt még [...] *református családi lapunk*”³⁵ – írta az elnök, és így folytatta:

³⁴ Az erdélyi ref. egyházkerületi Nőszövetség alakuló közgyűlése, 6–7. Ld. még Tudósító: *Az egyházkerületi Nőszövetség alakuló közgyűlése*, 769.

³⁵ Makkai Sándorné: *Lapunk célja*. In: *Református Család* I. (1929/1), (1–2) 1. Ld. Nőszövetség lapja. In: *Református Szemle* XXII. (1929/1), 13.

„Meg akarja közelíteni a családokat a maguk intim közösségében, hogy azután a velük közölt s tőlük nyert lelki áldások és hatások gyümölcseit s eredményeit az egész *erdélyi református egyház* felvirágoztatására fordítsa.

[...] nem az a célja, hogy egy társadalomtudományi közlöny vagy egy szépirodalmi folyóirat igényével lépjen föl, csupán csak eszköz kíván lenni a Nőszövetség kezében a kálvinista magyar jellemek a család nevelő ereje útján való kialakításában s megerősítésében.”³⁶

Ezért is kapta a lap a *Református Család* nevet. Főszerkesztője Maksay Albert (1897–1971) újszövetséges teológiai tanár lett 1944-ig, a szerkesztő pedig Pilder Mária volt mellette 1934-ig, majd 1939 és 1944 között Nagy András ószövetséges teológiai tanár is munkálkodott a lapnál társszerkesztői minőségben.³⁷

3.2. Maksay Albert főszerkesztői és Nagy András társszerkesztői munkája

A két világháború között oktató teológiai tanárok teljes mértékben bekapcsolódtak a belmissziói munkába, s így szinte természetes volt, hogy Imre Lajos, aki a nőszövetség belmissziói előadója is volt, valamint Tavaszgy Sándor (1888–1951), Gönczy Lajos és Nagy Géza (1887–1971) egyháztörténész-professzor azzal is támogatták a nőszövetséget, hogy rendszeresen közöltek olyan írásokat a Maksay Albert és Nagy András szerkesztésében megjelenő *Református Családban*, amelyek e lap célkitűzéseit segítették megvalósítani.

A családi lap iránycikkeket, elmélkedéseket, előadásokat, tanulmányokat, aktuális témájú kisesszéket (tárcákat) közölt, és természetesen nőszövetségi híreket, továbbá verseket és prózát irodalmunk nagyjaitól (Petőfi, Arany, Ady, Reményik, Áprily, Mikszáth, Móricz, Szabó Dezső), de más erdélyi vagy külföldi szerzőktől is (ld. pl. Maksay verseit is a függelékben), s ezek mellett kisebb színdarabok, jeleneteket, képzőművészeti alkotások reprodukciói és hasznos háztartási tudnivalókat tettek tartalmassá és vonzóvá a lapot.

A lap erősítette református családok hitvallási öntudatát, bibliai és magyar egyháztörténeti nőalakokról közölt olvasmányos írásokat, tájékoztatott Babos Sándor külmissziói szolgálatáról, ismertette ökumenikus mozgalom történetét,

³⁶ Makkai Sándorné: *Lapunk célja*, 1–2.

³⁷ A lap további társszerkesztői: Lőrincz Mária (1934), Póczy Mihályné Kiss Klára (1935–1937), Papp Erzszi (1937), Geréb Pálné (1937), Székely Jánosné (1939–1941), Borbáth Samuné Vajna Éva (1942–1944). 1929–1930 között havonta kétszer, 1931–1939 között egyszer, majd 1940-től évente tízszer jelent meg.

több rendben is tudósított a finn „testvérek” egyházi életéről, de kitekintett az erdélyi közéletre, reflektált a politikai helyzetre.³⁸

Maksay Albert biblikus alapozású hitelesítő és nevelői írásokat, meditációkat, könyvismertetéseket közölt, aktuális politikai eseményekre reflektált, megjelentette négy költeményét és egy vers műfordítását is. Összesen 48 közleményt publikált a *Református Családban*. 1939-től, amikor Nagy Albert társszerkesztő lett mellette, kevesebbet közölt. Ugyanis tanártársa többnyire átvette tőle az addig általa közölt íráncikkek, elmélkedések megírásának feladatát, és ezek mellett közzétett még 23 könyvismertetést is.

Az 1929-ben elindított *Református Család* első folyamának utolsó száma 1944 augusztusában jelent meg. Ez volt az a családi lap XVI. évfolyamának 8. száma. Mint tudjuk, a nőszövetség lapját Csiha Kálmánné Nagy Emese (1933–1996) indította újra 1992-ben; felelős szerkesztője Nagy István (1916–2003), a kolozsvár-hidelvei gyülekezet lelkipásztora lett, társszerkesztői pedig Imre Magda, Csiha Kálmánné, Tatár Mihályné és Nagy Irén.

3. Függelékek

3.1. Maksay Albert írásai a *Református Családban*

Farsang. I. (1929/2), 13–14.

Szeresd a téli mezőt. [vers] I. (1929/2), 23.

A keresztyén társadalom. I. (1929/3), 25–26.

A jótékonyság és a hit. I. (1929/2), 23–24.

Békesség. I. (1929/8), 89–90.

A könnyű kereszt. [Róm 5,8] I. (1929/9), 101.

A művészi szépség és a hívő lélek. I. (1929/11), 125–126.

A visszatért hajó. [vers] I. (1929/11), 135.

Ki-ki közülünk a saját nyelvén. (1929/18), 210.

Reformáció ünnepére. [vers] I. (1929/21), 241–242.

Bethlen Gábor. [vers] I. (1929/22), 250.

Az idő ajándéka. [az új esztendőre] II. (1930/1), 1–2.

A jóvátételi tárgyalások. [reflektálás az 1930. januári Hágai Konferenciára] II. (1930/2), 1.

Jézus mint király. [virágvasárnapra; Lk 1,32–33] II. (1930/5), 45–48.

A lélek és a test. [az új esztendőre] II. (1930/9), 93–95.

A Szentlélek szele. [pünkösdre] II. (1930/11), 1–2.

³⁸ Vö. Kozma Zsolt: *Református Család*. In: Dávid Gyula (főszerk.) et al.: *Romániai magyar irodalmi lexikon*. IV. kötet. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 2002, 658.

Advent váradalma. II. (1930/17), 194–196.

Keresztyén kultúra. [hit és kultúra kapcsolata] III. (1931/1), 3–5.

Az igazi hit. [a biblikus gondolatok a Heidelbergi Káté 21. kérdéséhez] III. (1931/6), 57–59.

Magunk revíziója. [Makkai Sándor *Magunk revíziója* (1931) kötetéről] III. (1931/7), 69.

Hegy, csillag, óceán. [vers] III. (1931/7), 77.

Örökösök vagyunk. [Róm 8,15] III. (1931/9), 97–99.

Az Úrra vesd gondod. [Zsolt 55,23] III. (1931/14), 153–154.

Az anyaszentegyház. [a Heidelbergi Káté 54–55 és az Ef 4,2–6; Róm 8,11 és 1Kor 12,12–13 alapján] III. (1931/17), 191–192.

Mit kell tudnunk? [1Pt 2,9–12] III. (1931/18), 198–202.

Világbéke. [vers] IV. (1932/1), 5.

A Biblia a nagyvilágban. [vers] IV. (1932/7), 69–71.

A keresztyén egyház ökumenikus mozgalma, IV. (1932/8–9), 84–90.

Gondolatok Luther születésének 450-edik évfordulója alkalmából. V. (1933/8), 86–87.

Gondok a kezdődő évben. VI. (1934/1), 1–2.

Húsvéti csoda. VIII. (1936/4), 45–46.*

Erőforrás. VIII. (1936/10), 119–110.

Karácsony előtt. VIII. (1936/12), 137–139.

Isten dolgai és az emberi dolgok. [Mt 16,22] IX. (1937/2), 17–19.

A kereszt üzenete. [húsvéti meditáció] IX. (1937/3), 33–34.

Pünkösd előtt. IX. (1937/4), 49–50.

Karácsony titka. IX. (1937/12), 153–154.

Karácsony titka. XI. (1939/), 153–154.**

Békesség. [a háborús hangulat kapcsán] XI. (1939/2), 19.

Isten ajándékai. – Kemp Harry költeménye – Maksay Albert fordítása XII. (1940/4), 59.

Ami az Istené. [karácsonyi meditáció; Lk 2,14] XIII. (1941/12), 125–126.

A kiváltképpen való út. [útkeresés a válságos helyzetben; 1Kor 12,31] XIV. (1942/1), 3.***

Kőrösi Csoma Sándor emlékezete. XIV. (1942/4), 39–41.

A marosvásárhelyi református napok. XV. (1943/9), 90.

* 1935-ben Maksay Albert nem közöl írásokat. Ennek az évnek 10 száma cenzúrázott és kis formátumban jelent összesen 88 oldalon, és a következő két évfolyamra is ez vonatkozik. 1936-ban 12 szám jelent 156 oldalnyi terjedelemben, 1937-ben pedig szintén 12 szám 164 oldallal.

** Az 1938 évi számokhoz nem sikerült hozzájutnom. Az 1939-es 1. szám májusban jelenik meg ismét a korábbi nagyobb formátumban az utolsó oldal alján olvasható jóváhagyás mondatával: „Bun de imprimat”, azaz nyomtatható. A cenzúrázás e jelét a 8. számig találjuk az utolsó oldalon.

*** A cikk zárómondata: „A Református Család a tizennegyedik évfolyam elején a »kiváltképpen való út« felé igyekszik tájékozódni.”

- Néhány szó a Vöröskeresztről. [a nőszövetség is gyűjtött adományt a Vöröskeresztnek] XV. (1943/10), 106–107.
- A Nőszövetség közösségi kérdései és feladatai. A Zilahon, 1943. október hó 22-én, az egyházkerületi nőszövetség konferencián tartott előadás. XV. (1943/11), 118–122.
- Hívj segítségül. Reformátusok imádságos- és énekeskönyve. Írta: Dr. Musnai László. A szerző kiadása. Nagyenyed, 1943. XV. (1943/11), 126.
- A református nő az egyházi életben. XVI. (1944/2), 17–18.

3.1. Nagy András írásai a Református Családban

- Együtt, egy családban. [pünkösdi meditáció] XI. (1939/1), 4–5.
- Nyáron is. XI. (1939/3), 35.
- Számbavétel és pászmanytítás. [gondolatok az 1939. nov. 25-i egyházkerületi közgyűlés előtt] XI. (1939/1), 4–5.
- Számadás. [Vásárhelyi János püspök Számadás. Tanulmányok, cikkek előadások (Kolozsvár 1940) című könyvéről] XII. (1940/4), 51–52.
- Gyermekarcok. [egy anyai és gyermekei; az 1940-es második bécsi döntés után előállt Észak-Erdély–Dél-Erdély-helyzethez kapcsolódó szimbolikus írás] XIII. (1941/), 28–30.
- A reformáció figyelmeztetése. XIII. (1941/10), 99–100.
- Reményik Sándor összes versei. (Révai kiadás 1941.) XIV. (1942/2), 14.
- Ekkleziasztika címen könyvet írt dr. Imre Lajos theol. tanár az egyház életéről és szolgálatáról. (Coetus Theologorum = Református Theologusok Munkaközössége kiadása, 1941. XIV. (1942/3), 26.
- Hegyaljai Kiss Géza: Napfényes vizeknél. 1942. XIV. (1942/4), 38.
- Dr. Domján János: „Vele szentül élek”. A budapesti Református Traktatus Vállalat kiadása 1942. XIV. (1942/5), 50.
- H. Fekete Péter: Az édes anyja. Az Országos Református Szeretetszövetség kiadása. XIV. (1942/5), 50.
- Vásárhelyi János: Krisztus szolgálatában. Egyházi beszédek, Minerva-kiadás. 1942. XIV. (1942/6), 62.
- Ravasz László: Kezdetben vala az Ige. Budapest, 1941. XIV. (1942/6), 62. és 72.
- Kispál László: Erdély fejedelmi korszaka. Stádium kiadás. XIV. (1942/7), 74.
- Nagy Lajos: Az udvarhelyi egyházmegye múltja és jelene. XIV. (1942/7), 74. és 80.
- Erdély magyar egyeteme. [szerk. Bisztray Gyula, Szabó T. Attila és Tamás Lajos] XIV. (1942/9), 90.
- Nagy Mózes Erzsébet: A nő az Ige mérlegén. Élő könyvek 31. sz. Ifjú Erdély kiadása. XIV. (1942/10), 102.
- W. W. Assur: Az egyház Oroszországban. Dr. Ferenczy Károly fordítása. Budapest 1942. Sylvester-kiadás. XIV. (1942/10), 102. és 111.
- Hír Babos Sándorékról. XV. (1943/1), 2.

Előbb – nekem! I. Kir. 17:8–16. XV. (1943/1), 3.

A sok naptár. [az 1943. évre készített nagyenyedi könyvnapár ismertetése??] XV. (1943/1), 8–9.

Rádai Pál: Lelki hódolás. Debrecen, 1715. – Budapest, 1942. XV. (1943/2), 14.

Reményik Sándor: Egészen. Hátrahagyott versek. Erdélyi Szépműves Céh kiadása. 1942. XIII. sorozat, 17–18. sz. XV. (1943/3), 26.

Protestáns könyv az 1942- évi IV. országos protestáns napokról. Szerkesztette Borbély László. Budapest. 1943. Bethlen Gábor Szövetség kiadása. XV. (1943/4), 38.

Incze Gábor: A mi életterünk. Budapest, 1942. Bethlen kiadás. XV. (1943/4), 46–47.

Arvi Järventaus: Kereszt és varázsdob. Fordította: Kodolányi János. Turul-kiadás, 1943. XV. (1943/5), 50.

Dr. Ravasz László: Jób mellett. [6 prédikáció a Kálvin Könyvtár 37. számában; szerk. Muraközy Gyula; Budapest 1943.] XV. (1943/5), 62.

Hír Babos Sándorékról. XV. (1943/12), 135.

Vásárhelyi János: Erdélyi emlékkönyv. Akik előttünk jártak. Minerva-kiadás. 1943. XVI. (1944/1), 2.

Kibocsátja Isten az ő Lelkét. Zsolt 104:30. XVI. (1944/5), 50.

D. Dr. Kiss Tihamér: Református hitvallásunk. A Heidelbergi Káté magyarázatos feldolgoása. Sepsiszentgyörgy. 1944. XVI. (1944/5), 59–60.

Révész Imre. „tegnap és ma és örökké...” A Coetus theologorum – Református Theologusok munkaközösségének kiadása. Debrecen, 1944. XVI. (1944/6), 70–71.

Felhasznált irodalom

Az erdélyi ref. egyházkerületi Nőszövetség alakuló közgyűlése. In: *Református Család* I. (1929/1), 6–7.

Borbáth Katalin: Krisztus szeretetével szolgáló nő: Pilder Mária. In: *Református Család*. 2003/2, 4–5.

Buzogány Dezső: *Az Erdélyi IKE története 1930-ig*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 7. A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. Kolozsvár 2000.

Csiha Kálmán: Imre Lajos missziói előadói tevékenysége. In: *Református Szemle* LXXXI. (1988/5–6), 529–533.

Egyházkerületi közgyűlésünk [1929. nov. 23–25.]. In: *Református Szemle* XXII. (1929/33–32), 536–540.

Felhívás a leánybibliakörökhöz. *Ifjú Erdély* VIII. (1930/8), 187.

Imre Lajos: A belmisszió problémája. In: *Az Út* V. (1923/1–3), (59–68) 60–61.

Imre Lajos: A belmisszió ügyének rendezése. In: *Református Szemle* XVI. (1923/10), 122–124.

Imre Lajos: A konfirmációi előkészítés kimélyítése. In: *Az Út* (1923/6–7), 157–166.

Imre Lajos: A református presbiter kiskátéja. In: *Az Út* V. (1923/1–3), 30–35.

- Imre Lajos: A vallásitanítás nehézségei kérdéséhez. In: *Az Út* XX. (1938/5), 144–152.
- Imre Lajos: A vasárnapi iskola célja, anyaga és módszere. In: *Az Út* V. (1923/6–7), 153–156.
- Imre Lajos: *Hogyan tanítsunk vallást?* Kolozsvár 1922.
- Imre Lajos: Konfirmációnk reformja. In: *Az Út* VII. (1925/3), 86–92. és VII. (1925/4–5), 108–110.
- Imre Lajos – Maksay Albert: *Valláskönyv az elemi iskolák I. és II. osztályos református növendékei számára.* Erdélyi Református Egyházkerület, Cluj–Kolozsvár 1928.
- Imre Lajos – Maksay Albert – Nagy Géza: *Valláskönyv az elemi népiskolák III. és IV. osztályos református növendékei számára.* Erdélyi Református Egyházkerület, Cluj–Kolozsvár 1929.
- Imre Lajos: Még egyszer a konfirmáció reformjáról. In: *Református Szemle* XVII. (1924/21), 192–194.
- Imre Lajos: *Önéletírás.* Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 2. A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. Sajtó alá rendezte Adorjáni Zoltán, Buzogány Dezső. Kolozsvár 1999, 208–212. és 215–216.
- Imre Lajos: Szabályzattervezet a belmisszió ügyének rendezésére. In: *Református Szemle* XVI. (1923/40), 371–373. (A lapszám nov. 15-én jelent meg.)
- Imre Lajos: Vallásitanítási tantervünk reformjához. In: *Az Út* VII. (1925/10), 251–255. és VIII. (1926/2), 76–84.
- Imre Lajos: Vallásitanításunk és vallástani könyveink. In: *Az Út* VI. (1924/3), 69–71.
- Imre Lajos: Vallásitanításunk megújulásáért. In: *Az Út* VI. (1924/6), 177–183.
- Kozma Zsolt: Református Család. In: Dávid Gyula (főszerk.) et al.: *Romániai magyar irodalmi lexikon.* IV. kötet. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 2002, 658.
- Makkai Sándor: Három év. Igazgatói évzáró beszéd a református theologiai fakultáson, jún. 22-én. In: *Az Út* VI. (1924/6), (131–136) 135.
- Makkai Sándor: Püspöki jelentés (1928. nov. 24–26. Folytatás). In: *Református Szemle* XXI. (1928/50), 789–795.
- Makkai Sándorné: Lapunk célja. In: *Református Család* I. (1929/1), (1–2) 1. Ld. Nőszövetség lapja. In: *Református Szemle* XXII. (1929/1), 13.
- Nagy Géza: Tizenöt év a Lelki Egyház szolgálatában. In: uő: *Akik kőszilára építettek.* Egyháztörténeti dolgozatok. Cluj–Kolozsvár 1937, 221–241.
- Nagy Lajos: A belmissziói munka személyi feltételei. In: *Református Szemle* XIX. (1926/29), (472–476) 476.
- Nagy Lajos székelykeresztúri lelkipásztor emlékezete. In: *Református Szemle* LXXVI (1983/4), 345–346.

Seres Zsófia: Nagy Lajos. In: Dávid Gyula (főszerk.) et al.: *Romániai magyar irodalmi lexikon*. 4. kötet. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 2002, 54.

Székely János: Valláskönyv. A keresztyén egyház története. Az elemi népiskolák VI. és a középiskolák II. osztályos református növendékei számára. Erdélyi Református Egyházkerület, Cluj–Kolozsvár 1929.

Tudósító: Egyházkerületi közgyűlésünk [1923. nov. 23–25.]. In: *Református Szemle* XVI. (1923/42), 385–391.

Tudósító: Az egyházkerületi Nőszövetség alakuló közgyűlése. In: *Református Szemle* XXI. (1928/48), (768–771) 768.